

Investigating the Persian textbooks of the secondary education with emphasis on caring thinking

Jaber Eftekhari, RezaAli Nowrozi, Hojjat Eftekhari

¹ Phd. Student in Philosophy of Education, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

² Associate Professor, Educational Sciences Department, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Iran.

³ PhD in Curriculum Studies and Lecturer at Farhangian University, Shahid Rajaei Campus, Iran

Abstract

The purpose of the current research was to investigate the Persian books of secondary education based on the components of caring thinking. The method of this descriptive research was content analysis and the Shannon entropy method was used to analyze the data. The analyzed sources were three volumes of Persian textbooks of the first secondary school in the academic year of 2021-2022 and the research tool was the content analysis checklist based on the components of caring thinking from Lipman's point of view, the validity of which was verified by five education experts. The findings of the research showed that in the Persian books of secondary school, the highest importance coefficient in terms of attention to the components of care thinking is related to the eighth grade book (0.336) and the lowest importance coefficient is related to the ninth grade (0.329). Also, in Persian books of secondary school, the component of appreciative thinking has the highest information load (0.99) and the importance coefficient (0.20), and the component of affective thinking has the lowest information load (0.95) and the coefficient of importance (0.19) they have dedicated themselves. Therefore, according to the insignificant difference in the information load and the importance factor between the books and the components, it can be said that the content of these books has been balanced to some extent, and considering the important role of caring thinking in the life of students, it is suggested while revising the content of Persian books of secondary school, they should pay more attention to this issue.

Key words: caring thinking, content analysis, curriculum, Persian, secondary school.

بررسی کتاب‌های درسی فارسی دوره اول آموزش متوسطه با تاکید بر تفکر مراقبتی

جابر افتخاری، رضاعلی نوروزی*، حجت افتخاری

^۱ دانشجوی دکتری فلسفه‌ی تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

^۲ دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

^۳ دکتری برنامه‌ریزی درسی و مدرس دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید رجایی، شیراز، ایران.

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه بر اساس مؤلفه‌های تفکر مراقبتی بود. روش این پژوهش توصیفی، تحلیل محتوا بود و به منظور تحلیل داده‌ها از شیوه آنتروپی شانون استفاده گردید. منابع مورد تحلیل سه جلد کتاب درسی فارسی دوره اول متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ و ابزار پژوهش چک لیست تحلیل محتوا براساس مؤلفه‌های تفکر مراقبتی از دیدگاه لیپمن بود که روایی آن توسط پنج نفر از متخصصان تعلیم و تربیت احراز شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه بیشترین ضریب اهمیت از منظر توجه به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی مربوط به کتاب پایه هشتم (۰/۳۳۶) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به پایه نهم (۰/۳۲۹) می‌باشد. همچنین در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه مؤلفه تفکر قدردان بیشترین بار اطلاعاتی (۰/۹۹) و ضریب اهمیت (۰/۲۰) و مؤلفه تفکر عاطفی کمترین بار اطلاعاتی (۰/۹۵) و ضریب اهمیت (۰/۱۹) را به خود اختصاص داده‌اند. بنابراین باتوجه به اختلاف ناچیز بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت میان کتاب‌ها و مؤلفه‌ها می‌توان گفت تا حدودی در تنظیم محتوای این کتاب‌ها توازن رعایت شده است و باتوجه به نقش مهم تفکر مراقبتی در زندگی دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود ضمن بازنگری محتوای کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه به این مهم توجه بیشتری نمایند.

واژه‌های کلیدی: برنامه درسی، تحلیل محتوا، تفکر مراقبتی، دوره اول متوسطه، فارسی.

مقدمه

امروزه سرعت بالای تغییرات در جامعه، علوم و تکنولوژی و نیاز به سازگاری سریع با شرایط، اهمیت اندیشیدن و تفکر را بیش از پیش نشان می‌دهد (Fisher, 2011; Murriss, 2008). در همین راستا نظام‌های آموزشی به این باور رسیده‌اند که تاکید بر حافظه‌محوری، توانایی گره‌گشایی در برابر تغییرات سریع و وسیع علمی عصر مدرن کنونی را ندارد (Yousefian Ahari, Ranjdoust & Azimi, 2020). بنابراین با آغاز قرن بیستم، آموزش‌وپرورش این مسئولیت را پذیرفت و هدف اصلی تعلیم‌وتربیت کمک به پرورش تفکر و آموزش درست‌اندیشی به دانش‌آموزان شناخته شد (Rahimi et al, 2015). این همان کاری است که فلسفه نیز سعی در انجام آن داشته است. از این‌رو مدارس نیز باید در وظایف خود تجدید نظر کرده و برنامه‌هایی را برای آموزش فلسفه به دانش‌آموزان در نظر گرفته و مهارت‌های فکری را به آن‌ها آموزش دهند تا از آسیب‌های اخلاقی و روانی در امان بوده و از موقعیت‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه به شیوه‌ای صحیح و مناسب استفاده کند (Fisher, 2011). در این راستا از مدل‌هایی که سعی در آموزش تفکر داشته و در این مسیر گام نهاده‌اند می‌توان به مدل لیپمن (Lipman, 2003) اشاره نمود. تلاش او در این زمینه با ماجراجویی فلسفه برای کودکان با کتاب «فلسفه به مدرسه می‌رود» آغاز و با کتاب «فلسفه در کلاس درس» ادامه یافت. در این مدل باید به دانش‌آموزان مهارت‌های تفکر در سه بعد تفکر نقاد، خلاق و مراقبتی (Critical, creative and caring thinking) آموزش داده شود تا ارتباط میان مفاهیم را پیدا کنند و در داورهای و زندگی خود از آن بهره ببرند (Dombaycı et al, 2008; Abolhassani Chimeh, Azodanlou & Shahhoseini, 2017).

در این میان تفکر مراقبتی، مهارتی فکری، اخلاقی، عاطفی، هنجاری و مبتنی بر ارج‌نهادن و مشارکت فعال در اجتماع، همراه با درجاتی از دغدغه برای بسط و

گسترش خیر همگانی است که در کنار دو نوع تفکر انتقادی و خلاق مسیر فلسفه‌ورزی و تحلیل فکری را هموار می‌سازد (Rahimzadeh, Samadi & Ansarian, 2020). در واقع این تفکر حاصل بروز و ظهور عواطف انسانی در وجه تعقلی می‌باشد که مغز، قلب و دست را که سه نماد اندیشه، مهربانی و عمل می‌باشند را با یکدیگر همراه و تلفیق می‌نماید (Kouhi Esfahani et al, 2022). این تفکر به ارزش‌های مستتر در امور توجه می‌کند و به چرایی ارزشمندی یک امر و تاثیر ارزش‌ها در داورهای و تصمیمات اخلاقی اهمیت می‌دهد. به‌صورتی که کودک یا نوجوان زیبایی‌های محیط اطراف خود را ببیند و توان لذت، تحسین و بیان تمجید آن‌ها را در خود پرورش دهد. بنابراین انسانی که قادر به درک ارزش‌ها در جهان پیرامون خود و تحسین قلبی آن‌ها باشد، با بیان تاییدات ذهنی خود از این ارزش‌ها به گسترش آن‌ها کمک می‌کند و با درونی‌سازی ارزش‌هایی که مورد توجه قرار داده است به رشد شخصیت خویش و معنابخشی به زندگی اقدام می‌کند (Hamidi, Imam Jomeh & Nami, 2020). پس این تفکر بیشترین تاکید را بر درونی‌سازی ارزش‌ها داشته و سایه آن بر مهارت تفکر نقاد و خلاق نیز دیده می‌شود، درحالی‌که کمتر از انواع دیگر تفکر مورد توجه قرار گرفته است. از این‌رو به‌منظور پرورش تفکری که مد نظر برنامه فلسفه برای کودکان (P4c) می‌باشد ابتدا باید تفکر مراقبتی پرورش داده شود (Davey, 2012; Sharp, 2007; Lipman, 2003). بر این‌اساس توجه به احساسات، هیجانات و عواطف چنان حائز اهمیت است که لیپمن یکی از فصل‌های کتاب «تفکر در آموزش‌وپرورش» را به بررسی رابطه عواطف با شناخت اختصاص داده است و بر این باور می‌باشد که تفکر باید حول محور عواطف رشد کند و با اضافه کردن تفکر مراقبتی به تفکر خلاق و نقاد، رویکردی انسانی و اخلاقی نسبت به مهارت‌های تفکر و تلاشی در جهت ایجاد خوشبختی و دموکراسی در جامعه از خود نشان

انگیزه کافی وجود ندارد و برنامه‌های درسی در آموزش این مهارت به دانش‌آموزان کوتاهی نموده‌اند (Marashi et al, 2008). در این زمینه آموزش و پرورش کشور ما به دلیل نبودن فرصت و احتمالاً کمبود اراده برای بهبود کیفی و توسعه کمی با چالش‌های فراوانی مانند سستی روابط عاطفی مؤثر در محیط‌های تربیتی که از مهم‌ترین چالش‌های دوران تحصیل می‌باشد، روبه‌رو است (Fathi Azar et al, 2017; Ghafarzadeh et al, 2022). چنان‌که بسیاری از دانش‌آموزان و دانش‌آموختگان در جامعه کنونی فاقد مهارت‌های فکری بوده و قدرت تجزیه و تحلیل مسائل پیچیده اجتماعی را ندارند (Kiany et al, 2012). نتایج آزمون تیمز نیز بر این موضوع صحت می‌گذارد و نشان می‌دهد که دانش‌آموزان ایرانی در مهارت‌هایی مانند استدلال کردن، تحلیل کردن و حل مسأله در سطح پایینی قرار دارند (Ghasemi et al, 2013). همچنین پژوهش‌های مختلفی در زمینه تفکر مراقبتی انجام شده است که به اختصار به آن‌ها پرداخته می‌شود. برای نمونه یافته‌های پژوهش توکلی و همکاران (Tavakoli et al, 2022) نشان داد که داستان حضرت موسی و خضر را می‌توان در زمره داستان‌هایی با قابلیت حضور فاکتورهای تفکر مراقبتی و آموزش از طریق آن برشمرد. یآوری و رحمانیان (Yavari and Rahmanian, 2022) در پژوهشی بیان نمودند که مولوی در زمینه اخلاق و تفکر مراقبتی می‌کوشد تا میان عقل و عاطفه تعادل و تعامل برقرار سازد. به این صورت که علاوه بر عقل به نقش عواطف و احساسات در تربیت و کمال انسان پرداخته است. پژوهش شفيعی و همکاران (Shafiei et al, 2022) نشان داد که نقش برنامه درسی پنهان بر سبک‌های تفکر و ارتباطی دانش‌آموزان معنادار می‌باشد. افتخاری و همکاران (Eftekhari et al, 2021) در پژوهشی دریافتند که میزان توزیع مؤلفه‌های تفکر فلسفی در کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی دختران پایه دوازدهم به‌طور معناداری نامتوازن می‌باشد. پژوهش حمیدی، امام‌جمعه و نامی (Hamidi, Imam Jomeh

داده است (Tran, 2013). او تفکر مراقبتی را پرداختن به مؤلفه‌های تفکر قدردان (appreciative thinking)، تفکر عاطفی (affective thinking)، تفکر فعال (active thinking)، تفکر هنجاری (normative thinking) و تفکر همدلانه (empathic thinking) می‌داند (Lipman, 2003). تفکر قدردان همان ستایش کردن، گرامی داشتن و باورد داشتن به چیزی است و نگرنداری از اموال، انصاف، راستگویی، احترام به بزرگترها را می‌توان به عنوان مصادیق آن برشمرد. تفکر عاطفی میان منطق و احساس در جریان است. فردی که دارای تفکر عاطفی است، برای آشنایی با با حقوق فردی و فرایندهای آن تلاش می‌کند. فرد دارای تفکر عاطفی با دیگران همدردی دارد، به ظلم واکنش نشان می‌دهد و با موجودات پیرامون خود با احترام رفتار می‌کند. تفکر فعال تلاش برای حفظ چیزهای موجود است و مراقبتی است که فرد درباره آن چه برایش مهم است انجام می‌دهد. حفظ تندرستی، انجام کارهای خیر و تلاش جهت رسیدن به اهداف و یاری دیگران را می‌توان از نمودهای تفکر فعال برشمرد. تفکر هنجاری یعنی تفاوت وضعیت حال با آنچه هست یا می‌تواند باشد. به عبارتی دانستن واقعیت موجود و در عین حال داشتن حس آرمان‌گرایی که هر چیز چگونه باید باشد یا می‌توانست باشد، مانند رعایت نوبت، تقلب نکردن. تفکر همدلانه یعنی خود را از افق فکری و تصورات خیالی خود در آوردن و به جای آن احساسات، افق فکری و تصورات خیالی دیگران را تجربه کردن. نگران دیگران بودن، مهربانی کردن و توجه داشتن به دیگران نمودهایی از تفکر همدلانه می‌باشد (Kouhi Esfahani & Keshavarz, 2019).

پرواضح است که بدون تفکر مراقبتی جامعه انسانی توسعه نمی‌یابد و بسط این مهارت از اصول مهم آموزش به حساب می‌آید (Sharp, 2014) و علی‌رغم تاکید و توجه به مسأله تفکر در اهداف نظام‌های آموزشی و ادعاهای مسئولان، متصدیان و مجریان آموزشی، در عمل برای تشویق دانش‌آموزان در زمینه تفکر، اراده و

سنجش مهارت تفکر مراقبتی می‌تواند در جهت سنجش و رشد این مهارت برای دانش‌آموزان متوسطه دوره اول کاربرد داشته باشد. عظمت‌دارفرد و قائدی (Azamatdarfard & Ghaedi, 2017) در پژوهشی دریافتند که داستان‌های طنز ادب فارسی به دلیل برخورداربودن از مؤلفه‌هایی چون تفکر فعال و تفکر هنجاری در بعد تفکر مراقبتی زمینه مناسبی را به‌منظور پرورش تفکر فلسفی فراهم می‌آورند. نتایج پژوهش کریمی و همکاران (Karimi et al, 2016) حاکی از این بود که مؤلفان کتاب‌های درسی باتوجه به ماهیت ادبیات که جایگاه نقل شعر، حکایت و داستان است از توان و زبان شعر و داستان به‌منظور تاثیرپذیری بیشتر دانش‌آموزان سود برده‌اند. در پژوهش رحیمی و همکاران (Rahimi et al, 2015) تفکر مراقبتی به‌عنوان یکی از اصول فلسفه و کودک معرفی شده است که دانش‌آموزان را در زمینه توجه به دیگران، باورهای شخصی و کاوشگری هدایت می‌نماید. پژوهش خوشخوئی و ازنب (Khoshkhoei & Aznab, 2015) نیز نشان داد که سند برنامه درسی ملی به مؤلفه‌های تفکر توجه نسبی اما نامتوازن و ناهماهنگ داشته است. ماهرزاده و تجری (Mahrouzadeh & Tajari, 2015) در پژوهشی حکایت‌های گلستان سعدی را برای استفاده در برنامه درسی فلسفه برای کودکان مناسب می‌دانند. همچنین حمیدی (Hamidi, 2013) داستان‌های شاهنامه را برای استفاده در برنامه درسی فبک مناسب می‌داند. نتیجه پژوهش هدایتی (Hedayati, 2011) نشان داد که پرورش تفکر مراقبتی علاوه بر پرورش قدرت تمییز، داوری و استدلال‌ورزی دانش‌آموزان در مهار خشم و پرخاشگری مهارنشده آن‌ها نیز مؤثر است. نتایج پژوهش صدیقی، جرارد و سی (Siddiqui, Gorard & See, 2019) نشان داد دانش‌آموزانی که در برنامه فبک شرکت کرده‌اند در پرسش‌گری و استدلال، اعتمادبه‌نفس بیشتری از خود نشان می‌دهند. یافته‌های پژوهش وایت و گرادووسکی (White & Gradovski, 2018) با

(Nami, 2020) نشان داد که آموزش فلسفه‌ورزی بر رشد تفکر مراقبتی دانش‌آموزان تاثیر مثبت و معناداری دارد. یافته‌های پژوهش رحیم‌زاده، صمدی و انصاریان (Rahimzadeh, Samadi & Ansarian, 2020) حاکی از این بود که حوزه آموزش فلسفه برای کودکان بستر مناسب رشد تفکر مراقبتی است. یافته‌های پژوهش میرزامحمدی، حسینی و نصرتی (Mirzamohammadi, Hosseini & Nosrati, 2020) نشان داد که آشنایی دانش‌آموزان با مبانی اصلی کتاب داستان راستان می‌تواند زمینه‌ای برای تقویت اندیشه‌ورزی کودکان فراهم کند. فیروزفر، فقیهی و عرفانی (Firoozfar, Faghihi & Erfani, 2020) در پژوهشی دریافتند که از تفکر مراقبتی می‌توان به‌منظور تبیین و پیش‌بینی اخلاق محیط زیستی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه استفاده نمود. معتمدی، عظیمی و نوروزی (Motamedi Mohammadabadi, Azimi, 2019) در پژوهشی دریافتند که در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی مؤلفه استدلال بیشترین و مؤلفه قضاوت کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند و میزان توجه کتاب‌های فارسی به مؤلفه‌های تفکر فلسفی به یک میزان نمی‌باشد. طهماسب‌زاده شیخ‌لار و نظری (Tahmasebzadeh Sheikhlar & Nazari, 2019) در پژوهشی نشان دادند که در کتاب درسی تفکر و پژوهش به برخی از فرایندهای تفکر انتقادی بسیار کم و به تفکر خلاق نیز تا حدودی توجه شده است. نتایج پژوهش کوهی‌اصفهانی و کشاووز (Kouhi Esfahani & Keshavarz, 2019) نشان داد در قرآن کریم موارد متعددی از مصادیق عینی تفکر مراقبتی وجود دارد که اهتمام به آن‌ها در فرایند تربیت دانش‌آموزان می‌تواند منجر به تقویت ابعاد مختلف تفکر مراقبتی شود. همچنین عابدی و همکاران (Abedi, Nowrozi, Heidari & Mehrabi, 2018) نشان دادند که وجود انواع تفکر مراقبتی می‌تواند به پرورش توانایی‌های مربوط به هوش هیجانی کمک کند. هدایتی (Hedayati, 2018) بر این باور است که پرسشنامه

باتوجه به اینکه در این دوران احساسات و عواطف کودک زودتر از عقل و اندیشه شکوفا می‌شود مدیریت این عواطف و همراه کردن آن‌ها با عقل سبب می‌شود تا عملکرد بهتری از آن‌ها مشاهده شود (elahi baghan, javidni klatheljafarabadi & jaafari sani, 2021).

با این وجود علی‌رغم بی‌توجهی به مقوله تفکر در دهه‌های قبل، امروزه موفقیت برنامه فلسفه برای کودکان در تامین نیازهای آموزش و پرورش نوین، استقبال زیادی را از سوی آموزش و پرورش کشورهای مختلف به همراه داشته است. در ایران نیز برنامه آموزش تفکر به کودکان، توجه مسئولان آموزشی کشور را به خود جلب کرده است. در این میان آنچه مهم تلقی می‌شود آماده کردن شرایط و زمینه‌های لازم برای اجرای این برنامه در نظام آموزشی می‌باشد. چراکه عدم هماهنگی کافی میان این برنامه با آنچه در آموزش و پرورش در جریان است و همچنین خواستگاه غیر بومی این برنامه از چالش‌هایی می‌باشد که در مسیر اجرای این برنامه به وجود آمده‌اند (Mirzaei Mirabadi, Eslami & Afani, 2015; Jabal-amehi Foroushani et al, 2015). بنابراین باتوجه به کمبود نظام آموزشی کشور و عدم توجه به پرورش مهارت‌های فکری، پرداختن به برنامه‌هایی مانند فلسفه برای کودکان و روش‌هایی که بتواند توانایی‌های یادشده را در دانش‌آموزان تقویت نماید، ضروری و راهگشا می‌باشد. در صورتی که مهارت‌های فکری به صورت درست و دقیق در برنامه درسی مدارس کشور ما لحاظ نشده و همواره کتاب‌های درسی که ابزار اصلی برنامه آموزشی ما به حساب می‌آیند با مسائل زندگی دانش‌آموزان ارتباط چندانی ندارند (Azamatdarfard, 2015; Bagheri, 2015; Ghaedi, 2017). در این زمینه لیپمن محتوای مناسب برای پرورش تفکر کودکان را بهره‌گیری از داستان می‌داند و جوامع سنتی نیز به منظور آماده کردن نوجوانان برای زندگی در بزرگسالی و انتقال ارزش‌های اخلاقی از ادبیات استفاده می‌نمودند و اسطوره‌ها و افسانه‌ها مقدمه‌ای برای طرح پرسش‌های

هدف برطرف نمودن چالش‌های فلسفی محبت و مراقبت در آموزش و پرورش نشان داد که امروزه مراقبت به‌عنوان یک خصیصه در آموزش دوران کودکی و نوجوانی پذیرفته شده است. دومبایسی و همکاران (Dombaycı, Demir, Tarhan & Bacanlı, 2011) در پژوهشی نشان دادند که تفکر مراقبتی باعث تقویت تفکر خلاق و نقاد می‌شود و مشارکت در حلقه‌های کندوکاو روش مناسبی به منظور پرورش تفکر مراقبتی می‌باشد و اهمیت این تفکر در عملکرد اخلاقی به مراتب از دو تفکر دیگر بیشتر می‌باشد. نتایج پژوهش اولتف و رایف (Olthof & Rieffe, 2008) نشان داد که ویژگی‌های اخلاقی دانش‌آموزان به شدت تحت تاثیر توانایی تفکر آنان بوده و هم‌پوشانی بالایی میان تفکر مراقبتی و تفکر ارزشی با هوش اخلاقی وجود دارد.

باتوجه به مطالب گفته شده، درست‌اندیشی مستلزم مراقبت از نحوه اندیشیدن می‌باشد و این مراقبت باید در تمام مراحل پرورش تفکر خلاق و نقاد نیز آموزش داده شود. زیرا تفکر مراقبتی از یک‌سو به معنای فکر کردن همراه با نگرانی درباره موضوع تفکر و از سوی دیگر نگران بودن درباره روش تفکر خود است (Lipman, 2003; Tavakoli et al, 2022). لذا یکی از دغدغه‌های نظام آموزشی کشور می‌بایست توجه به پرورش تفکر مراقبتی باشد، زیرا پرورش ارزش‌های والای انسانی به کودکان و نوجوانان به‌عنوان کارگزاران آینده، مقدمات رشد جامعه را فراهم می‌سازد. در میان این بحث‌ها برنامه آموزش تفکر با عبور از موانع نظری از مهارت ناکافی معلمان، عدم برنامه درسی مدون، روش‌های سنتی حاکم بر مدارس و کمبود امکانات رنج می‌برد (Azamatdarfard, 2017). بنابراین ضرورت آشنایی دانش‌آموزان با نظام‌های ارزشی باید در اولویت برنامه‌های درسی مدارس قرار گیرد و به دلیل اینکه ارزش‌ها بخش مهمی از نظام فکری و فرهنگی بوده که از طریق تربیت منتقل می‌شوند، بهترین زمان برای آموزش آن‌ها دوران کودکی تا پایان نوجوانی می‌باشد (Hamidi, Imam Jomeh & Nami, 2020)

میان کتاب‌های فارسی به‌عنوان محتوایی که می‌توانست شاخص توجه به مفهوم تفکر مراقبتی در دوره اول آموزش متوسطه باشد، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته شد. در این زمینه لینکن و گیوبا (Lincoln & Guba, 1985) بیان می‌کنند از اسناد یا افرادی در پژوهش استفاده می‌شود که بهترین و بیشترین اطلاعات را در قلمرو موضوع پژوهش به ما ارائه دهند.

بنابراین چک‌لیستی از مؤلفه‌های تفکر مراقبتی ساخته شد. این مؤلفه‌ها شامل؛ تفکر قدردان، عاطفی، فعال، هنجاری و همدلانه می‌باشد که از نظریه لیپمن (Lipman, 2003) اقتباس شده است و با استفاده از مؤلفه‌های یادشده به تحلیل محتوای کتاب یادشده اقدام شد. به این صورت که پس از تعیین واحد تحلیل (جمله و بیت شعر)، کدگذاری و محاسبه فراوانی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی، از روش آنتروپی شانون برای تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها، روش‌های بسیاری ارائه شده است که اساس آن‌ها درصدگیری از فراوانی مقوله‌ها است. این روش‌ها مشکلات محاسباتی خاص خود را دارند که از اعتبار نتایج آن‌ها می‌کاهد. کاربرد آنتروپی شانون در تحلیل محتوا به ارزیابی اهمیت مقوله‌های شناسایی شده براساس تعداد دفعات تکرار و فراوانی مشاهده شده، اشاره دارد. این روش برگرفته از نظریه دستگاه‌ها است و پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا با نگاهی جدید و به صورت کمی و کیفی مطرح می‌شود. براساس این روش تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل می‌کند. آنتروپی در تئوری اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که به‌وسیله یک توزیع احتمال بیان می‌شود. استفاده از روش‌های جبرانی در تحلیل اطلاعات مفیدتر و از دقت ریاضی بیشتری برخوردار است. این روش‌ها باتوجه به ماهیت تعاملی خود، به‌خوبی می‌توانند اطلاعات بیشتری را در تفسیر پیام ارائه دهند (Azar, 2002). براساس این روش پس از شناسایی شاخص‌های پژوهش براساس

فلسفی به حساب می‌آیندند (Karimi, Hossein and Khosronejad, 2002). در نتیجه نمی‌توان تمایزی بین ادبیات و فلسفه قائل شد و در ادبیات هم می‌توان مضامین فلسفی را یافت (Mirzamohammadi, Hosseini & Nosrati, 2020). اما توجه به ارزش‌ها و تفاوت‌های فرهنگی هر جامعه نیز حائز اهمیت می‌باشد و اگرچه نظریه‌پردازی در زمینه ادبیات کودک تحت تاثیر اندیشه‌های جهانی است اما در نهایت ضرورت‌های درون‌زای هر جامعه مهر خود را بر هر اثر فرهنگی خواهد زد (Khosronejad, 2003). از این رو دغدغه پژوهشگران برای پرداختن به تفکر مراقبتی، نبود کار پژوهشی در زمینه تحلیل کتاب‌های درسی و برنامه درسی مدارس از منظر تفکر مراقبتی علی‌رغم اهمیت فزاینده و بنیادی این تفکر می‌باشد و باتوجه به اینکه در کتاب‌های فارسی بیش از دیگر کتاب‌ها به ادبیات داستانی پرداخته شده است، پژوهش حاضر بر این می‌باشد که با پیروی از نظریه لیپمن به واکاوی کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه از منظر مؤلفه‌های تفکر مراقبتی بپردازد و به این پرسش پاسخ دهد که میزان توجه کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی چگونه است؟ و در کدام پایه (هفتم، هشتم و نهم) کتاب فارسی به تفکر مراقبتی بیشتر توجه کرده است؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی و روش تحلیل محتوا انجام شده است. این روش همان‌گونه که برلسون (Berleson, 1952) بیان کرده است دارای سه مرحله آماده‌سازی و سازماندهی، بررسی پیام و پردازش داده‌ها می‌باشد. در این پژوهش داده‌های به‌دست آمده از کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه با روش آنتروپی شانون (Shannon Entropy) که برگرفته از نظریه دستگاه‌ها می‌باشد، پردازش شده‌اند. قلمرو پژوهش حاضر کتاب‌های درسی دوره اول آموزش متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ است که در این

متوسطه (جمعاً ۲۵ مورد) را انتخاب و باتوجه به ارتباطشان با مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در ذیل مقوله مربوط قرار داده شد. سپس از همان اساتید درخواست شد تا نظرات خود را در مورد تخصیص درست یا نادرست ویژگی تفکر مراقبتی به واحدهای تحلیل منتخب مشخص نمایند. درنهایت ضریب پایایی هولستی ۰/۷۶ محاسبه گردید که حاکی از ثبات مطلوب در تخصیص واحدهای تحلیل مرتبط با تفکر مراقبتی بود. لازم به ذکر است روایی و پایایی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در پژوهش هدایتی (۱۳۹۷) نیز تایید شده است. به این صورت که روایی محتوایی پرسشنامه تفکر مراقبتی که شامل مؤلفه‌های تفکر مراقبتی لیپمن می-باشد، توسط ده نفر از اساتید متخصص داخلی و شش نفر از اساتید خارجی مورد تایید قرار گرفته است (CVR=۰/۸۷) و نتایج حاصل از بررسی پایایی نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۳۳ محاسبه شده است.

یافته‌های پژوهش

پرسش پژوهش: میزان توجه کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی چگونه است؟

به منظور پاسخ به این پرسش ابتدا مجموع فراوانی براساس فراوانی هر مؤلفه به دست آمد و در مرحله بعد این فراوانی‌ها با روش آنتروپی شانون به داده‌های بهنجار تبدیل شد. این روش جبرانی از دقت بسیار بالایی برخوردار بوده و اطلاعات بیشتری را در مورد تفسیر داده‌ها به دست می‌دهد. از این رو پس از نرمال‌سازی داده‌ها، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هریک از مؤلفه‌ها به دست آمد تا مشخص گردد بیشترین میزان اهمیت مربوط به کدام مؤلفه و کتاب است. در ادامه فراوانی و درصد فراوانی هر کدام از مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه در جدول شماره ۱ آورده شده است.

تحلیل محتوا و تعیین واحدهای تحلیل، برای تحلیل داده‌ها ابتدا مانند تمامی روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره، یک ماتریس تصمیم تشکیل می‌شود.

$$x = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & x_{mn} \end{bmatrix}$$

در دومین مرحله ماتریس تصمیم نرمال می‌شود. بدین منظور از فرمول نرمال‌سازی خطی استفاده می‌شود.

$$n_{ij} = \frac{x_i}{\sum x_{ij}}$$

مرحله سوم، محاسبه آنتروپی هر شاخص است. آنتروپی E_j به صورت زیر محاسبه می‌گردد و k به عنوان مقدار ثابت مقدار E_j را بین ۰ و ۱ نگه می‌دارد.

$$k = \frac{1}{\ln(a)} ; a = \text{تعداد گزینه‌ها}$$

$$E_j = -k \sum [n_{ij} \ln(n_{ij})]$$

مرحله چهارم محاسبه درجه انحراف است که بیان می‌کند شاخص مربوطه (d_j) چه میزان اطلاعات مفید برای تصمیم‌گیری در اختیار تصمیم‌گیرنده قرار می‌دهد. هرچه مقادیر اندازه‌گیری شده شاخصی به هم نزدیک باشند گزینه‌های دیگر از نظر آن شاخص تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند.

$$d_j = 1 - E_j$$

مرحله پنجم، محاسبه وزن است. مقدار وزن W_j محاسبه می‌گردد. درواقع وزن معیار برابر با هر E_j تقسیم بر مجموع E_j ها می‌باشد.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum E_j}$$

به منظور اطمینان از روایی پژوهش، مؤلفه‌های تفکر مراقبتی از دیدگاه لیپمن همراه با فرمی به صورت بلی و خیر در اختیار پنج نفر از اساتید علوم تربیتی قرار داده شد تا نظرات خود را مبنی بر اینکه آیا مؤلفه‌های مذکور را می‌توان به عنوان معیاری جهت تشخیص تفکر مراقبتی در نظر گرفت، ارایه نمایند که ضریب هولستی (Holsti's coefficient) ۰/۸۰ محاسبه گردید. همچنین به منظور تعیین پایایی تعدادی از واحدهای تحلیل موجود در متن کتاب‌های فارسی دوره اول

جدول ۱. فراوانی و درصد مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در محتوای کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	تفکر قدردان	تفکر عاطفی	تفکر هنجاری	تفکر فعال	تفکر همدلانه	مجموع
پایه هفتم	۲۱	۱۳	۱۸	۱۹	۱۴	۸۵
درصد	۲۴/۷۰	۱۵/۲۹	۲۱/۱۷	۲۲/۳۵	۱۶/۴۷	۱۰۰
پایه هشتم	۲۳	۲۵	۲۲	۲۷	۱۹	۱۱۶
درصد	۱۹/۸۲	۲۱/۵۵	۱۸/۹۶	۲۳/۲۷	۱۶/۳۷	۱۰۰
پایه نهم	۲۸	۱۴	۳۴	۲۱	۲۳	۱۲۰
درصد	۲۳/۳۳	۱۱/۶۶	۲۸/۳۳	۱۷/۵۰	۱۹/۱۶	۱۰۰
مجموع	۷۲	۵۲	۷۴	۶۷	۵۶	۳۲۱
درصد	۲۲/۴۲	۱۶/۱۹	۲۳/۰۵	۲۰/۸۷	۱۷/۴۴	۱۰۰

مؤلفه تفکر هنجاری ۳۴ مورد و ۲۸/۳۳ درصد، مؤلفه تفکر قدردان ۲۸ مورد و ۲۳/۳۳ درصد، مؤلفه تفکر همدلانه ۲۳ مورد و ۱۹/۱۶ درصد، مؤلفه تفکر فعال ۲۱ مورد و ۱۷/۵۰ درصد و مؤلفه تفکر عاطفی ۱۴ مورد و ۱۱/۶۶ درصد می‌باشد. همچنین در کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه به ترتیب فراوانی مؤلفه تفکر هنجاری ۷۴ مورد و ۲۳/۰۵ درصد، مؤلفه تفکر قدردان ۷۲ مورد و ۲۲/۴۲ درصد، مؤلفه تفکر فعال ۶۷ مورد و ۱۷/۴۴ درصد و مؤلفه تفکر همدلانه ۵۶ مورد و ۱۶/۱۹ درصد می‌باشد. توضیحات بیشتر در نمودار ۱ نمایش داده شده است.

نتایج به دست آمده از جدول (۱) نشان می‌دهد در کتاب فارسی پایه هفتم به ترتیب فراوانی مؤلفه تفکر قدردان ۲۱ مورد و ۲۴/۷۰ درصد، مؤلفه تفکر فعال ۱۹ مورد و ۲۲/۳۵، مؤلفه تفکر هنجاری ۱۸ مورد و ۲۱/۱۷ درصد، مؤلفه تفکر همدلانه ۱۴ مورد و ۱۶/۴۷ درصد و مؤلفه تفکر عاطفی ۱۳ مورد و ۱۵/۲۹ درصد می‌باشد. همچنین در کتاب فارسی پایه هشتم به ترتیب فراوانی مؤلفه تفکر فعال ۲۷ مورد و ۲۳/۲۷، مؤلفه تفکر عاطفی ۲۵ مورد و ۲۱/۵۵ درصد، مؤلفه تفکر قدردان ۲۳ مورد و ۱۹/۸۲ درصد، مؤلفه تفکر هنجاری ۲۲ مورد و ۱۸/۹۶ درصد و مؤلفه تفکر همدلانه ۱۹ مورد و ۱۶/۳۷ درصد می‌باشد. در کتاب فارسی پایه نهم به ترتیب فراوانی

نمودار ۱. درصد فراوانی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه

تبدیل شد. برای این کار فراوانی هر مؤلفه بر مجموع فراوانی همان ستون تقسیم شد. به‌عنوان نمونه فراوانی مؤلفه تفکر قدردان در کتاب‌های پایه هفتم، هشتم و نهم برابر با ۷۲ است که از تقسیم ۲۱ مؤلفه تفکر قدردان در پایه هفتم بر ۷۲، عدد ۰/۲۹۱ به‌دست آمد.

به‌منظور تعیین میزان توزیع مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در محتوای کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه از روش آنتروپی شانون به شرح زیر استفاده گردید.

ابتدا در مرحله اول داده‌ها به داده‌های بهنجار (P_{ij})

جدول ۲. داده‌های بهنجار شده تفکر مراقبتی در محتوای کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه در سال تحصیلی

۱۴۰۰-۱۴۰۱

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	تفکر قدردان	تفکر عاطفی	تفکر هنجاری	تفکر فعال	تفکر همدلانه
هفتم	۰/۲۹۱	۰/۲۴۳	۰/۲۴۳	۰/۲۸۳	۰/۲۵۰
هشتم	۰/۳۱۹	۰/۲۹۷	۰/۲۹۷	۰/۴۰۲	۰/۳۳۹
نهم	۰/۳۸۸	۰/۴۵۹	۰/۴۵۹	۰/۳۱۳	۰/۴۱۰

در دومین مرحله پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون مقدار بار اطلاعاتی (E_j) هر یک از مؤلفه‌ها به‌دست آمد.

جدول ۳. بار اطلاعاتی تفکر مراقبتی در محتوای کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه

در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	تفکر قدردان	تفکر عاطفی	تفکر هنجاری	تفکر فعال	تفکر همدلانه
هفتم	۰/۳۲۷	۰/۳۱۵	۰/۳۱۳	۰/۳۲۵	۰/۳۱۵
هشتم	۰/۳۳۱	۰/۳۲۰	۰/۳۲۸	۰/۳۳۳	۰/۳۳۳
نهم	۰/۳۳۴	۰/۳۲۱	۰/۳۲۵	۰/۳۳۰	۰/۳۳۲
مجموع	۰/۹۹۳	۰/۹۵۷	۰/۹۶۶	۰/۹۸۹	۰/۹۸۱

عاطفی ۰/۳۲۱ می‌باشد. علاوه بر این در کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه به‌ترتیب بار اطلاعاتی مؤلفه تفکر قدردان ۰/۹۹۳، مؤلفه تفکر فعال ۰/۹۸۹، مؤلفه تفکر همدلانه ۰/۹۸۱، مؤلفه تفکر هنجاری ۰/۹۶۶ و مؤلفه تفکر عاطفی ۰/۹۵۷ می‌باشد.

در مرحله سوم ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های تفکر مراقبتی با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه گردید که مقدار آن‌ها در جدول شماره ۴ آمده است. به این صورت که هر مؤلفه که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت بیشتری نیز برخوردار است.

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که در کتاب فارسی پایه هفتم دوره اول آموزش متوسطه به‌ترتیب بار اطلاعاتی مؤلفه تفکر قدردان ۰/۳۲۷، مؤلفه تفکر فعال ۰/۳۲۵، مؤلفه های تفکر عاطفی و همدلانه ۰/۳۱۵ و مؤلفه تفکر هنجاری ۰/۳۱۳ می‌باشد. همچنین در کتاب فارسی پایه هشتم دوره اول آموزش متوسطه به‌ترتیب بار اطلاعاتی مؤلفه‌های تفکر فعال و همدلانه ۰/۳۳۳، مؤلفه تفکر قدردان ۰/۳۳۱، مؤلفه تفکر هنجاری ۰/۳۲۸ و مؤلفه تفکر عاطفی ۰/۳۲۰ می‌باشد. در کتاب فارسی پایه نهم به‌ترتیب بار اطلاعاتی مؤلفه تفکر قدردان ۰/۳۳۴، مؤلفه تفکر همدلانه ۰/۳۳۲، مؤلفه تفکر فعال ۰/۳۳۰، مؤلفه تفکر هنجاری ۰/۳۲۵ و مؤلفه تفکر عاطفی ۰/۳۲۱ می‌باشد.

جدول ۴. ضریب اهمیت مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در محتوای کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه در سال

تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

مؤلفه‌ها	تفکر قدردان	تفکر عاطفی	تفکر هنجاری	تفکر فعال	تفکر همدلانه
درجه انحراف (d_j)	۰/۰۰۶	۰/۰۴۲	۰/۰۳۳	۰/۰۱۰	۰/۰۱۸
ضریب اهمیت (W_j)	۰/۲۰۳	۰/۱۹۵	۰/۱۹۷	۰/۲۰۲	۰/۲۰۰

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه به ترتیب ضریب اهمیت مؤلفه تفکر قدردان ۰/۲۰۳، ضریب اهمیت مؤلفه تفکر فعال عاطفی ۰/۱۹۵ می‌باشد. اهمیت تفکر هنجاری ۰/۱۹۷ و ضریب اهمیت تفکر همدلانه ۰/۲۰۰، ضریب اهمیت تفکر فعال

جدول ۵. ضریب اهمیت کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه براساس مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در سال تحصیلی

۱۴۰۱-۱۴۰۰

پایه	فراوانی	درصد فراوانی	بار اطلاعاتی	درجه انحراف	ضریب اهمیت
هفتم	۸۵	۰/۲۶	۱,۴۵۰۲۶	-۰/۴۵۰	۰/۳۳۴
هشتم	۱۱۶	۰/۳۶	۱,۴۵۸۶۸	-۰/۴۵۸	۰/۳۳۶
نهم	۱۲۰	۰/۳۷	۱,۴۲۸۳۳	-۰/۴۲۸	۰/۳۲۹

اطلاعات جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه به ترتیب ضریب اهمیت مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در پایه هشتم ۰/۳۳۶، پایه هفتم ۰/۳۳۴ و پایه نهم ۰/۳۲۹ می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

حاضر بررسی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه بود. براساس فراوانی‌های به دست آمده در جدول شماره ۱ می‌توان نتیجه گرفت که در کتاب فارسی پایه هفتم مؤلفه تفکر قدردان بیشترین و مؤلفه تفکر عاطفی کمترین میزان فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند و در کتاب فارسی پایه هشتم بیشترین میزان توجه به مؤلفه تفکر عاطفی و کمترین میزان توجه به مؤلفه تفکر همدلانه می‌باشد. همچنین در کتاب فارسی نهم بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه تفکر هنجاری و کمترین فراوانی مربوط به مؤلفه تفکر عاطفی می‌باشد. علاوه بر این می‌توان گفت در کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه مؤلفه تفکر هنجاری بیشترین و مؤلفه تفکر عاطفی کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در این زمینه یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش توکلی و همکاران (Tavakoli et al, 2022) مبنی بر حضور فاکتورهای تفکر مراقبتی در داستان حضرت موسی و خضر و نتایج پژوهش کوهی اصفهانی و کشاورز (Kouhi Esfahani & Keshavarz, 2019)

برنامه فلسفه برای کودکان با ارائه برنامه‌ای تأملی به نظام آموزشی، مدعی پرورش کودکان و نوجوانانی است که ارزش‌ها را مورد واکاوی قرار می‌دهند و عواطف و هنجارهای خود را می‌شناسند و چرایی و صحت آن را در یک محیط آزاد و ژرفاندیش مورد ارزیابی قرار می‌دهند و ضمن درک احساس و عواطف دیگران برای آن-چه جهان را به جای بهتری برای زیستن می‌کند، برنامه دارند. دستیابی به این اهداف به دلیل تأثیری که ویژگی مراقبت بر روند پیشرفت و پویایی مباحث دارد، اهمیت توجه به این مهارت فکری و تقویت مؤلفه‌های آن اهمیتی دوچندان می‌یابد. چراکه این تفکر ابزار لازم برای سایر مهارت‌های فکری را نیز فراهم می‌سازد (Hedayati, 2018). از این‌رو هدف اصلی پژوهش

نیز استفاده شد. زیرا در این روش پردازش داده‌ها با نگاهی جدید و به صورت کمی و کیفی مطرح می‌شود و در تحلیل محتوا بسیار قوی و معتبر عمل می‌کند. در این زمینه با توجه به داده‌های جدول شماره ۳ می‌توان اظهار داشت در کتاب فارسی پایه هشتم بیشترین بار اطلاعاتی مربوط به مؤلفه تفکر قدردان و کمترین بار اطلاعاتی مربوط به مؤلفه تفکر هنجاری می‌باشد و در کتاب فارسی پایه هشتم مؤلفه‌های تفکر فعال و همدلانه بیشترین و مؤلفه تفکر هنجاری کمترین میزان بار اطلاعاتی را به خود اختصاص داده‌اند. در کتاب فارسی پایه نهم نیز بیشترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه تفکر قدردان و کمترین آن مربوط به مؤلفه تفکر عاطفی می‌باشد. همچنین در نگاه کلی می‌توان گفت در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه مؤلفه تفکر قدردان بیشترین و مؤلفه تفکر عاطفی کمترین میزان بار اطلاعاتی را به خود اختصاص داده‌اند. براساس اطلاعات موجود در جدول شماره ۴ می‌توان گفت در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه مؤلفه تفکر قدردان از بیشترین میزان ضریب اهمیت و مؤلفه تفکر عاطفی از کمترین میزان ضریب اهمیت برخوردار می‌باشد. علاوه بر این داده‌های موجود در جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که از میان کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه، کتاب فارسی پایه هشتم بیشترین ضریب اهمیت و کتاب پایه نهم کمترین ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده‌اند.

در این زمینه باید در نظر داشت اگرچه بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت میان کتاب‌ها و مؤلفه‌های تفکر مراقبتی به صورت دقیق با هم برابر نبوده و اختلاف ناچیزی میان آن‌ها وجود دارد اما می‌توان گفت تاحدودی میان این مؤلفه‌ها در کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه پراکندگی و توزیع متوازن و هماهنگ وجود دارد. در این راستا یافته‌های این بخش از پژوهش از نظر توجه هماهنگ و متوازن به توزیع مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در کتاب‌های مورد تحلیل با یافته‌های پژوهش افتخاری و همکاران (Eftekhari et

مبنی بر وجود مصادیق عینی متعدد تفکر مراقبتی در قرآن کریم هم‌سو می‌باشد. همچنین یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش عظمت‌دارفرد و قائدی (Azamatdarfard & Ghaedi, 2017) همخوان می‌باشد. زیرا در داستان‌های طنز ادب فارسی نیز به مؤلفه‌هایی چون تفکر فعال و تفکر هنجاری در بعد تفکر مراقبتی توجه شده است. علاوه بر این یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که در کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه فراوانی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی به یک میزان نمی‌باشد و در این زمینه یافته‌ها با پژوهش معتمدی، عظیمی و نوروزی (Motamedi (Mohammadabadi, Azimi & Nowrozi, 2019 هم‌سو می‌باشد زیرا به باور آن‌ها در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی مؤلفه استدلال بیشترین و مؤلفه قضاوت کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. یافته‌های پژوهش طهماسب‌زاده شیخ‌لار و نظری (Tahmasebzadeh Sheikhlar & Nazari, 2019) نیز حاکی از این بود که در کتاب درسی تفکر و پژوهش به برخی از فرایندهای تفکر انتقادی بسیار کم توجه شده است و به تفکر خلاق نیز تا حدودی توجه شده است و از این جهت که فراوانی فرایندهای تفکر به یک میزان نبوده و فراوانی برخی از آن‌ها کمتر بوده است با یافته‌های پژوهش حاضر در یک راستا می‌باشد.

از طرفی می‌توان گفت اگرچه فراوانی کم برخی از مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در کتاب‌های یادشده ممکن است مانع از دستیابی کامل دانش‌آموزان به اهداف تعیین شده برای تفکر مراقبتی شود اما این نکته را نیز باید در نظر داشت که صرفاً فراوانی بیشتر مؤلفه‌ها در یک کتاب دلیلی بر برتری آن به حساب نمی‌آید و عوامل دیگری مانند تنوع مؤلفه‌ها و غنای ادبی نیز در بهتر بودن یک داستان و غنای فلسفی آن موثر می‌باشد (Azamatdarfard & Ghaedi, 2017). از این رو تکیه بر فراوانی و درصد مؤلفه‌ها مشکلات محاسباتی خاص خود را داشته که از اعتبار نتایج آن‌ها می‌کاهد و به همین جهت در پژوهش حاضر از روش آنتروپی شانون

بحران بی‌هویتی روبه‌رو سازد. چراکه ارزش‌ها حلقه ارتباطی فرهنگ با نسل آینده به حساب می‌آیند و غفلت از این مهم می‌تواند باعث سستی هویت فرهنگی و تطور فرهنگ جامعه گردد. از این‌رو باتوجه به غنای منابع ادبی و دینی که در یافته‌های پژوهش میرزامحمدی، حسینی و نصرتی (Mirzamohammadi, Hosseini & Nosrati, 2020)، کوهی‌اصفهانی و کشاورز (Kouhi & Eshfahani, 2019)، عظمت‌دارفرد و قائدی (Azamatdarfard & Ghaedi, 2017)، ماهروزاده و تجری (Mahrouzadeh & Tajari, 2015) و حمیدی (Hamidi, 2013) به آن اشاره شد، ویژگی‌های داستانی فبک و تفکر مراقبتی را می‌توان در کتاب داستان راستان، قرآن کریم، داستان‌های طنز ادب فارسی، حکایت‌های گلستان سعدی، داستان‌های شاهنامه و اشعار مولانا جست‌وجو کرد و پیشنهاد می‌شود از این منابع جهت تقویت بیشتر کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه استفاده شود. لازم به ذکر است پژوهش حاضر با محدودیت متمرکز شدن بر کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه مواجه بود که تعمیم نتایج به دیگر کتاب‌های درسی را دشوار می‌نماید.

منابع

- Abedi, M., Norouzi, R. A., Heidari, M. H. & Mehrabi, H. A. (2018). Providing a conceptual model of the relationship between philosophy for children (with emphasis on the dimension of caregiving thinking) and emotional intelligence, *Journal of Educational Innovations*, 17 (2), 131-150.
- Abolhassani Chimeh, Z., Azodanlou, M. & Shahhoseini, V. (2017). The role of critical thinking skills on reading proficiency of English learners with a pragmatic approach, *Journal of foreign language research*, 6 (1), 225-248.
- Azamatdarfard, F. & Ghaedi, Y. (2017). A study in the satirical stories of Persian literature

(al, 2021) مبتنی بر توزیع نامتوازن مؤلفه‌های تفکر فلسفی در کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی دختران پایه دوازدهم و با نتایج پژوهش خوشخوئی و ازنب (Khoshkhouei & Aznab, 2015) که نشان دادند سند برنامه درسی ملی به مؤلفه‌های تفکر توجه نسبی اما نامتوازن و ناهماهنگ داشته، همسو نمی‌باشد. با عنایت به اینکه امروزه تفکر مراقبتی با هدف برطرف نمودن چالش‌های فلسفی محبت و مراقبت در آموزش و پرورش به‌عنوان یک خصیصه در آموزش دوران کودکی و نوجوانی پذیرفته شده است (White & Gradovski, 2018) و باعث تقویت تفکر خلاق و نقاد (Dombaycı, Demir, Tarhan & Bacanlı, 2011)، ارتقای پرسش‌گری، استدلال و اعتمادبه‌نفس تمییز، داوری و استدلال‌ورزی دانش‌آموزان در مهارت خشم و پرخاشگری مهارنشده (Hedayati, 2011) می‌شود، ضرورت توجه هماهنگ و متوازن به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در کتاب‌های درسی بیش از پیش احساس می‌شود. همچنین به مؤلفان کتاب‌های درسی پیشنهاد می‌شود ضمن بازنگری کتاب‌های فارسی دوره اول آموزش متوسطه به مؤلفه‌های تفکر عاطفی و تفکر همدلانه توجه بیشتری داشته باشند. در تبیین یافته‌های پژوهش باید اذعان داشت هرچند مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول مورد توجه و اقبال قرار گرفته است و نتایج مبنی بر توزیع متوازن و هماهنگ مؤلفه‌ها در کتاب‌های یادشده می‌باشد اما باتوجه به اینکه کتاب فارسی صرفاً بخشی از محتوای کلی دوره متوسطه می‌باشد، نیاز است تا تمام محتوای این دوره تحصیلی از نظر توجه به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی مورد بررسی قرار گیرد تا نمای مناسبی از توجه به تفکر مراقبتی در این دوره را نشان دهد. بنابراین به پژوهشگران توصیه می‌شود محتوای دیگر کتاب‌های درسی را از نظر پرداختن به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی ارزیابی نمایند. در این زمینه باید گفت که کم‌توجهی به پرورش تفکر مراقبتی می‌تواند جامعه را با

- concerning the components of philosophical thought, *Journal of Philosophy of Education*, 2 (2), 92-119.
- Azamatdarfard, F. (2017). Identifying the components of Lipman's philosophical thinking in selected satire stories of Persian literature and compiling a guide to the stories, *Ph.D. thesis*, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan.
- Azar, A. (1380). Extension and development of Shannon's entropy method for data processing in content analysis, *Journal of Al-Zahra Humanities*, 11 (37), 1-18.
- Bagheri, K. (2015). *Approaches and research methods in the philosophy of education*, Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies.
- Berleson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*, Michigan: Free Press.
- Davey, S. C. (2012). *The Socratic Classroom: Reflective Thinking Through Collaborative Inquiry*, Rotterdam: Sense publishers.
- Dombaycı, M. A., Demir, M., Tarhan, S. & Bacanlı, H. (2011). Quadruple thinking: caring thinking, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 12, 552-561.
- Dombaycı, M. A., Ülger, M., Gürbüz H. & Arıboyn., A. (2008). *İlköğretim Düşünme Eğitimi Öğretmen Kılavuz Kitabı 6-8*, Ankara: MEB.
- Eftekhari, J., Eftekhari, H., Moslemi, F. & Samavi, A. (2021). Analysis of the components of philosophical thinking in the book Family Management and Lifestyle of twelfth-grade girls in the second year of high school, *Journal of Women in Culture and Art*, 13 (3), 491-509.
- Elahi Baghan, M., Javidi Klatch Jafarabadi, T. & Jaafari Sani, H. (2021). Ethics of Care in Teacher Education Curriculum: The primary education of Farhangian University, *Journal of Research in Curriculum Planning*, 18 (42), 1-17.
- Fathiazar, E., Golparvar, F., Mirnasab, M., & Vahedi, S. (2017). Phenomenological study of behavioral problems in high school students: Social-emotional and academic challenges, *Journal of Applied Counseling*, 6 (2), 53-72.
- Firoozfar, I., Faghihi, A. & Erfani, N. (2020). Develop Model of Environmental Ethics Based on Caring Thinking through Critical Thinking for the Second Grade of High School Students in Hamadan, *Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 9 (1), 25-40.
- Fisher, R. (2011). *Teaching thinking, translated by Gholam Ali Sarmad*, Tehran: Gaj International Publications.
- Ghafarzadeh, M., Mirza Mohammadi, M. H., Rahnama, A. & Safaei Moghadam, M. (2022). A Study of the Ethical Approach of Maternal Thinking with Emphasis on Ruddick's Perspective and Inference of Its Educational Implications, *Journal of Educational Sciences*, 29 (1), 1-20.
- Ghasemi, F., Mohajeri, A., Eskandari, S. & Abroushan, H. (2013). A Comparative Study of Critical Thinking Skills of Educators in Elementary, Secondary, High, and Pre-university Schools in Bushehr Province and Providing Strategies to Promote Critical Thinking, *Journal of New Approach in Educational Administration*, 4 (3), 193-215.
- Hamidi, A. (2013). Investigating how to use Shahnameh stories in the curriculum of philosophy for children. *Master Thesis*, Tehran: Kharazmi University.
- Hamidi, F., Imam Jomeh, M. R. & Nami, A. (2020). The Effect of Philosophy Education on the Development of Care Thinking for Elementary Students, *Journal of New Thoughts on Education*, 16 (3), 69-88.
- Hedayati, M. (2011). Philosophy for Children and Aggression Control, *Journal of Thinking and Children*, 2 (3), 109-134.
- Hedayati, M. (2018). Construction and

- Standardization of Caring Thinking Questionnaire Based on "philosophy for Children" Educational Approach, *Journal of Educational Sciences*, 25 (2), 153-178.
- Jabal-ameli Foroushani, Z., Yousefy, A., Ghaedi, Y. & Keshtiaray, N. (2015). The explanation of the philosophical fundamentals (epistemology) of teaching philosophy to children in Iran, *Journal of Research in Curriculum Planning*, 12 (46), 1-9.
- Karimi, H. & Khosronejad, M. (2002). Teaching philosophy to children through children's and adolescent literature, *Children's and Adolescent Literature Conference*, 221-230.
- Karimi, M. H., Shahseni, S., Keshavarzi, F. & Naseri Jahromi, R. (2016). Explaining and analyzing the sixthgrade literature book in the critical analysis frame of discourse, *Journal of Research in Curriculum Planning*, 13 (49), 23-35.
- Khoshkhoei, M. & Aznab, A. (2015). Evaluation of Attention to Elements of Philosophical Thinking in the National Curriculum Document of the I.R. of Iran, *Journal of Thinking and Children*, 6 (12), 37-62.
- Khosronejad, M. (2003). Features and issues of philosophy of children's literature, *Journal of Social Sciences and Humanities*, 1, 123-135.
- Kiany, M., Afshinjo, M., Pormemary, M. H. & Amini, K. (2012). Comparison of Critical Thinking Skills and Dispositions between the Nursing Students and Clinical Nurses of Selected Educational Hospitals of Zanjan University of Medical Sciences, *Journal of Advances in Medical and Biomedical*, 20 (78), 112-121.
- Kouhi Esfahani, H. & Keshavarz, S. (2019). Caring thinking from Quranic point of view. *Journal of Islamic Perspective on Educational Sciences*, 7 (12), 45-65.
- Kouhi Esfahani, H., Ghaedi, Y., Zarghami Hamrah, S. & Keshavarz, S. (2022). Analysis of Caring Thinking's Quiddity Based on Its Dimensions, Types, and Nature. *Journal of Educational Sciences*, 29 (1), 21-42.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc.
- Lipmann, M. (2003). *Thinking in education*. Cambridge: University Press.
- Mahrouzadeh, T. & Tajari, E. (2015). Investigating the effect of Golestan Saadi's stories on developing moral judgment of teenagers using the method of teaching philosophy to children (P4C). *Journal of Philosophy and Child*, 2 (5), 5-26.
- Marashi, S. M., Haghighi, J., Bonabi Mobaraki, Z., Beshlideh, K. (2008). Investigating the effect of the research community method on the development of reasoning skills in third grade female middle school students, *Journal of Curriculum Studies*, 2 (7), 95-122.
- Mirzaei Mirabadi, K., Eslami, E. & Afani, K. (2015). Content analysis of thinking and research textbooks of the sixth grade and thinking and lifestyle of seventh and eighth grades of junior high school from the perspective of thinking education program for children, *Journal of Thinking and Children*, 7 (2), 47- 78.
- Mirzamohammadi, M. H., Hosseini, S. A. & Nosrati, S. (2020). Strengthen children's thinking using the book "True Story". *Journal of Islamic Perspective on Educational Sciences*, 8 (15), 228-213.
- Motamedi Mohammadabadi, M., Azimi, E., Nowrozi, R. A. (2019). Content Analysis of Farsi Elementary School Reading Textbooks Based on Philosophical Thought Criteria on Lippman's theory, *Journal of Research in Curriculum Planning*, 16 (63), 93-107.
- Murris, K. (2008). Philosophy with Children, the Stingray and the Educative Value of Disequilibrium, *Journal of Philosophy of Education*, 42 (3), 667-685.
- Olthof, T. & Rieffe, c. (2008). The assignment of moral status: Age- related differences in

- the use of three mental capacities, *Journal of development psychology*. 26 (2), 233-247.
- Rahimi, R., Soltanifar, M., Azizabadi Farahani, F., Zamani Moghaddam, A. & Nasiri, Bahareh (2015). Comparing Experts' and Executives' Points of views about the Essentials of Media Literacy Education for Elementary Students: A Cultural Approach, *Journal of Cultural Management*, 10 (3), 31-49.
- Rahimzadeh, L., Samadi, M. & Ansarian, F. (2020). Meditative Thinking in a Research Circle of Teaching Program of "Philosophy and Children", *Journal of Philosophy and Children*, 3 (19), 55-64.
- Rahimzadeh, L., Samadi, M. & Ansarian, F. (2020). Notional Specification of Caring Thinking in Philosophy for Children Program to Design a Notional Framework and to Assess Challenges of Caring Thinking in Practice, *Journal of Educational and Scholastic Studies*, 9 (2), 91-116.
- Shafiei, S., Ayati, M., Akbari Borang, M., Pourshafei, H. & Shokouhi Fard, H. (2022). The Role of Hidden Curriculum in Thinking Style and Communication Styles of Secondary School Students in Mehran. *Journal of Research in Curriculum Planning*, 19 (46), 195-206.
- Sharp, A. M. (2007). 'Education of the Emotions in the Classroom Community of Inquiry', *Journal of Gifted Education International*, 22 (2), 248-257.
- Sharp, A. M. (2014). The Other Dimension of Caring Thinking, *Journal of Philosophy in Schools*, 1 (1), 15-22.
- Siddiqui, N. & Gorard, S. and See, B. H. (2019). 'Can programmes like Philosophy for Children help schools to look beyond academic attainment?', *Journal of Educational review.*, 71 (2), 146-165.
- Tahmasebzadeh Sheikhlar, D. & Nazari, M. (2019). Content Analysis of the Thinking and Research Book of the Sixth Primary on the basis of Thinking Processes, *Journal of Educational Psychology Studies*, 16 (34), 93-130.
- Tarhan, S., Bacanli, H., Dombayci, M. A. & Demir, M., (2011). Quadruple thinking: Caring thinking, *Journal of Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 12, 536-544.
- Tavakoli, M., Safian, M. J., Ghaedy, Y., and Ardalani, H. (2022). Some Points from the Quranic Story of Moses and Khezr Regarding Teaching Caring Thinking Based on the Doctrines of Philosophy for Children, *Journal of Islamic Education*. 17 (36), 73-91.
- Tran, N. (2013). Thinking Skills Frameworks to Evaluate Philosophical Modules in Higher Education, *Arecls*, 2 (10), 177-195.
- White, E. J. & Gradovski, M. (2018). Untangling (some) philosophical knots concerning love and care in early childhood education *journal of Early Years Education*. 26 (2). 201- 211.
- Yavari, M. & Zeinab, R. (2022). Detailing in Maulavi's Masnavi based on the theory of ethics of care, *Journal of Didactic Literature Review* ,14 (54), 1-24.
- Yousefian Ahari, P., Ranjdoust, S. & Azimi, M. (2020). A Content Analysis of Elementary Fifth Grade Textbooks based on Philosophy for Children Curriculum by Spiritual Intelligence, *Journal of Iranian Curriculum Studies*, 15 (59), 115-152.